

עורכת: ד"ר אסתי ובמן כרך 8, גיליון מס' 11, 5 בנובמבר 2018

'המדינה האסלאמית' ללא מדינה: דאעש בסתיו 2018

אדם הופמן

בראיון לסוכנות AP ב-17 באוקטובר 2018, הכריז נשיא ארה"ב טראמפ שדאעש הובס. "דאעש מובסים בכל המקומות בהם נלחמנו בו", טען¹. ואכן, סתיו 2018 עומד בסימן שנה לשחרור אל-רקה, בירתו הסורית של הארגון, על-ידי הכוחות הסורים הדמוקרטיים (SDF) באוקטובר 2017. אירוע זה נחגג בשעתו על-ידי ה-SDF ברשתות החברתיות כ"תבוסה לכוחות האופל"². זמן קצר לאחר מכן, הצהיר ראש ממשלת עיראק דאז, חיידר אל-עבאדי, הצהרה דומה לאחר שצבא עיראק השתלט מחדש על הגבול העיראקי-סורי. אולם למרות ששנת 2018 סימנה שינוי דרמטי במצבו של דאעש בעיראק ובסוריה, ההתפתחויות בשטח מעידות על תמונה מורכבת יותר ועל שינוי באסטרטגיית הפעולה של הארגון יותר מאשר על תבוסה מוחלטת שלו.

השינוי הבולט ביותר במצבו של דאעש הוא בגודל הטריטוריה עליה שולט הארגון. אם בספטמבר 2014 הוא שלט על שליש משטחה של עיראק ועל אוכלוסייה שלכעשרה מיליון אזרחים (טריטוריה בגודלה של בריטניה³), עד סוף 2017 איבד הארגון 98% משטחי השליטה שלו.⁴ השטח היחיד שנותר בידיו הוא אזור מרכז עמק נהר הפרת שבסוריה. אזור זה נחשב למעוזו האחרון, ובו מתרכזים מאמצי הצבא האמריקאי וכוחות ה-SDF בחודשים האחרונים לעקור ממנו את הארגון.

הצטמקות טריטוריאלית זו מנוגדת ליסוד מרכזי בתורתו של דאעש, שביסס את הלגיטימציה של הח'ליפות שלו על שליטה על טריטוריה והתפשטות טריטוריאלית תמידית, וכך בידל את עצמו מאל-קאעדה ומארגוני ג'יהאד אחרים. חתירה זו להתפשטות תמידית יוצגה במוטו של הארגון מאז הכרזת הח'ליפות, לפיה המדינה האסלאמית שהקים הינה קיימת ומתפשטת (**באקיה ותתמדד**). שליטה זו על טריטוריה אפשרה לו לנהל את 'המדינה האסלאמית', לספק שירותים לאוכלוסייה

¹ The Associated Press, "Read the transcript of AP's interview with President Trump," AP, October 17, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://apnews.com/ce719c7d6664400cb6b720ba84af2bc2>

² אדם הופמן, "התפוררות הח'ליפות: התגובות ברשתות לקריסת דאע"ש", בי-הייב: רשתות חברתיות במזרח התיכון, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, 28 באוקטובר 2017. נצפה ב-3 בנובמבר 2018 ב-<https://dayan.org/he/content/3861>

³ Raf Sanchez, "Islamic State controls area the size of Britain, US warns," *The Telegraph*, September 3, 2014, accessed November 3, 2018, at <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11073593/Islamic-State-controls-area-the-size-of-Britain-US-warns.html>

⁴ Brett McGurk, "Update on the D-ISIS Campaign", U.S. Department of State, December 21, 2017, accessed November 3, 2018, at <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2017/12/276746.htm>

האזרחית שהייתה נתונה לשליטתו וליישם בו את פרשנותו הקיצונית לשריעה. ההשתלטות מחדש על שטחיו בעיראק ובסוריה מהווה בשל כך מכה קשה לארגון אשר מיתג את עצמו כמדינת הח'ליפות האמורה אף להתפשט מעבר למזרח התיכון.

אינדיקציה נוספת לשינוי במצבו של דאעש הוא תנועת הלוחמים הזרים לארגון. בין 27,000 ל-31,000 איש (גברים ונשים) מ-86 מדינות שונות נהרו לשטחיו והצטרפו לשורותיו לאחר הכרזת הח'ליפות,⁵ בתגובה לקריאתו למוסלמים מרחבי העולם להגר לימדינה האסלאמית. כתוצאה מכך, האתגר העיקרי של מדינות רבות בעולם ב-2014-2016 היה למנוע את יציאתם של אלו שביקשו להגיע לסוריה ולעיראק כדי להצטרף לארגון ולעצור את זרם הלוחמים הזרים לשורותיו. אולם מאז קריסת הפרויקט המדינתי של דאעש, אלפים מאותם לוחמים זרים שלא נהרגו בשדה הקרב ניסו לחזור לארצות מוצאם. חלקם הצליחו, וחלקם נתפסו על-ידי כוחות ה-SDF ונאסרו בסוריה. היפוך המגמה בתופעת הלוחמים הזרים – מהצטרפות גלובלית של עשרות אלפים לניסיון של אלפים להימלט משטחי הארגון – מעיד גם הוא על השינוי הדרמטי במצבו של הארגון.

חזרתם של הלוחמים הזרים למולדותיהם (באירופה, קנדה, ארה"ב ומקומות נוספים) עוררה בעיות ושאלות נוספות עבור מדינות אלו: האם הדרך הטובה ביותר להתמודד עם אותם לוחמים זרים היא באמצעות מאסר ממושך, או באמצעות שיקום, חינוך ושילובם מחדש בחברה? האם חזרת הלוחמים הזרים מגבירה או מפחיתה את איום הטרור הנשקף מתומכי דאעש? והאם בכלל ניתן להעמיד לדין ולהרשיע אותם על מעשיהם בארגון, ללא ראיות מוצקות על מעשיהם בזמן שהותם בסוריה ובעיראק? כוחות ה-SDF, שבשטחם עצורים 900 לוחמים מ-44 מדינות, הצהירו שלא יעמידו לדין לוחמי דאעש באזור השליטה שלהם ברוג'בה וביקשו בחודשים האחרונים ממדינות האם של לוחמים אלו להחזיר אליהן את הלוחמים הזרים כדי שאלו יוכלו לשפוט אותן בעצמן.⁶ אך נראה עד כה שמדינות רבות אינן ששות להיענות לבקשה זו.

אולם למרות השינוי הדרמטי בכוחו ובמצבו, דאעש עדיין מגדיר עצמו כ-'מדינה האסלאמית' ומתאר את לוחמיו כ"חיילי הח'ליפות", כפי שעשה מאז הכריז על הקמתה. יתר על כן, למרות שהפרויקט המדינתי של דאעש חוסל כמעט לחלוטין, ושאלפים מלוחמיו נהרגו בלחימה או נכנעו לכוחות ה-SDF בסוריה מסוף 2017, לפי דו"ח של האו"ם שפורסם באוגוסט 2018 הארגון מונה עדיין כ-30,000 לוחמים בעיראק ובסוריה.⁷

חזרה לשורשים: משליטה בערים ללוחמת גרילה

השינוי במצבו הצבאי של דאעש אילץ אותו לשנות את אסטרטגיית הפעולה שלו מנוכחות גלויה ושליטה בערים ללוחמת גרילה באזורים בהם שלט בעבר. דיווחים רבים פורסמו על התקפותיו על כפרים ועל כוחות הביטחון העיראקיים באזורים אלה מאז שעיראק הכריזה על הבסתו, בהם

⁵ "Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq," The Soufan Group, December 2015, accessed November 3, 2018, at http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate_FINAL3.pdf

⁶ Wladimir van Wilgenburg, "Syrian Kurds call on foreign countries to take back IS fighters," Kurdistan 24, October 7, 2018, accessed November 3, 2018, at <http://www.kurdistan24.net/en/news/3d949f26-0bb7-44c9-ac7b-5c6794b06e5a>

⁷ Edith M. Lederer, "UN report: Up to 30,000 Islamic State members in Iraq, Syria," AP, August 14, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://apnews.com/b6a68763cd484032820c3a5d7f7a5481>

דיאלה, צלאח אל-דין וכרכוכ.⁸ תקיפות אלו גברו באופן עקבי בתקופה האחרונה. לפי נתונים של שירות המודיעין הכורדי בצפון עיראק (KRSC), יותר מ-70 תקיפות בוצעו באוגוסט, יותר מ-80 בספטמבר וכמעט 90 בוצעו באוקטובר. בעקבות עלייה זו, בכיר ב-KRSC אמר ש"מעוזים לשעבר של דאעש חזרו להיות מעוזים פעילים" של הארגון.⁹

שינוי אסטרטגי זה מבטא החלטה מודעת של הארגון לחזור לדפוס הפעולה שלו מ-2007-2010, אז פעל כתנועת גרילה הנלחמת נגד המדינה העיראקית וכוחות ארה"ב שפעלו במדינה אך לא שלט על טריטוריה כלשהי. דובר דאעש, אבו מחמד אל-עדנאני, שנהרג באוגוסט 2016, הצביע על כיוון זה בנאומו האחרון במאי 2016: "האם את, אמריקה, מחשיבה תבוסה לאובדן עיר או שטח? האם הובסנו כאשר איבדנו ערים בעיראק והיינו במדבר ללא [שליטה ב]ערים או טריטוריה? האם נהיה מובסים ואתם תהיו מנצחים אם תשלטו מחדש על מוצול או סירטה או אל-רקא או אפילו על כל הערים ואנחנו נחזור למצבנו הראשוני? בוודאי שלא!"¹⁰ אותו "מצב ראשוני" מתייחס לתקופה בה 'המדינה האסלאמית בעיראק' (ISI), גרסה מוקדמת יותר של דאעש, הושמדה כמעט לחלוטין על-ידי כוחות אמריקאים ושבטים סונים ששיתפו עמם פעולה להבסת הארגון הג'יהאדיסטי בעיראק.

גם מנהיג הארגון אבו בכר אל-בגדאדי טען דברים דומים בנאומו האחרון, שפורסם באוגוסט 2018. בנאום ארוך ונדיר לאחר שתיקה ארוכה וספקולציות רבות על מותו, אמר בגדאדי ש"מדדי הניצחון וההפסד של המג'אהדין לא מבוססים על אובדן של עיירה או עיר." נוסף לקריאה לבצע פיגועים כנגד מטרות מערביות, שהינה מוטיב חוזר בנאומו דאעש בשנים האחרונות, טען בגדאדי ש"ההיסטוריה חוזרת על עצמה." בפנייתו אל הסונים בסוריה אמר שדאעש הזהיר אותם מבוגדנות "הצלבנים" (האמריקאים) כלפי הצוה - השבטים הסונים בעיראק שנלחמו לצד האמריקאים נגד הארגון.¹¹ ההתקוממות השבטית הסונית הזאת נגד 'אל-קאעדה בעיראק' (שהפכה בהמשך ל'מדינה האסלאמית בעיראק' ולדאעש) שהחלה במחוז אנבאר ב-2006, היוותה איום מרכזי על פעילות דאעש, והצליחה יחד עם כוחות צבא אמריקאים להשמיד אותו כמעט לחלוטין. בתגובה לאיום זה, ניהל הארגון מערכה ארוכה של איומים והתנקשויות כנגד מנהיגים ולוחמים של שבטים סונים שהשתתפו בהתקוממות זו. בין 2007 ל-2013 חוסלו 2,313 אנשי צוה, מתוך מספר כולל של 90,000.¹² קרייג וייטסייד (Whiteside) טוען שלמערכה זו היה תפקיד קריטי בדיכוי ההתנגדות

⁸ "US troops to remain in Iraq for post-ISIS stabilization process: spokesman", Rudaw, August 12, 2018, accessed November 3, 2018, at <http://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/190820182>

⁹ Mike Giglio, "The Trump White House Says ISIS Has Been Defeated In Iraq. The Data Says Otherwise," BuzzFeed News, October 31, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://www.buzzfeednews.com/article/mikegiglio/trump-isis-iraq-defeat-attacks>

¹⁰ "New audio message from The Islamic State's Shaykh Abū Muḥammad al 'Adnānī al-Shāmī: 'And Those Who Lived [In Faith] Would Live Upon Evidence'," Jihadology, May 21, 2016, accessed November 3, 2018, at <https://jihadology.net/2016/05/21/new-audio-message-from-the-islamic-states-shaykh-abu-mu%E1%B8%A5ammad-al-adnani-al-shami-and-those-who-lived-in-faith-would-live-upon-evidence>

¹¹ Rukmini Callimachi, "ISIS Leader Baghdadi Resurfaces in Recording," *The New York Times*, August 22, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://www.nytimes.com/2018/08/22/world/middleeast/isis-leader-baghdadi-recording.html>

¹² Craig Whiteside, "The Islamic State and the Return of Revolutionary Warfare", *Small Wars & Insurgencies*, 27:5, 2016, p. 754

הסונית לדאעש ובגיוס תמיכה ציבורית לארגון, שאפשרו לו את המשך השתלטותו על שטחים ואת השליטה על האוכלוסייה הסונית באזורים אלו.

פרסומי דאעש בחודשים האחרונים מעידים על חזרתו לאסטרטגיה זו של התנקשויות במיליציות שיעיות ובלוחמים סונים הפועלים נגדו. הסרטון שפרסם סניף הארגון במחוז דגילה בעיראק באוקטובר 2018 ונפתח בדבריו של אבו עמר אל-בגדאדי, המנהיג הראשון של 'המדינה האסלאמית בעיראק', מציג פשיטות לאור יום, מעצרים והתנקשויות במוכתאר הכפר ובאנשי המיליציות השיעיות, **החשד אל-שעבי**, אותם מגדיר דאעש כ"משומדים" (מרתדון).¹³ לפי נתונים שאסף החוקר מייקל נייטס (Knights), דאעש הרגו יותר משלושה מוכתארים בשבוע בחצי השנה האחרונה.¹⁴ התנקשויות אלו הינן חלק ממאמץ מתוכנן של דאעש לדכא כל התנגדות אפשרית כלפי הארגון, ועשויים להעיד על כוונת הארגון להשתלט מחדש על אזורים אלו.

מלחמת גרילה זו נועדה לחשוף את חולשת המדינה העיראקית ואת העדר שליטתה האפקטיבית על אזורים רבים במדינה, ולצד זאת לערער את תחושת הביטחון של האזרחים (סונים ושיעים כאחד) באזורים בהם הובס לכאורה הארגון. עדויות אזרחים מאזור חויג'ה, ששוחרר על-ידי הצבא העיראקי משליטת דאעש באוקטובר 2017, מעידים על הצלחה מסוימת של אסטרטגיה זו. אזרחים באזור טענו ש"גם במשך היום אנחנו בסכנה להיחטף, להיהרג, להישחט או להישדד. דאעש יכולים לעשות מה שהם רוצים, אנחנו תחת שליטתם."¹⁵

החוקרים וייטסייד והרורו אינגראם (Ingram) מצביעים על מנהיגותו של בגדאדי כגורם מרכזי בשמירה על לכידותו הפנימית והמשכיותו הארגונית של הארגון. לטענתם, המנהיגות של בגדאדי יציבה ומוסכמת על אנשי דאעש מאז בחירתו על-ידי מועצת השורא של 'המדינה האסלאמית בעיראק' ב-2010. בעיני תומכי דאעש, סמכותו נותרה בעינה למרות קריסת החליפות,¹⁶ בניגוד בולט למצב באל-קאעדה מאז מותו של בן לאדן, שהיה מנהיג כריזמטי והצליח לאחד באישיותו את הפלגים השונים בארגון. יורשו, אימן אל-טיואהרי, לעומת זאת, נחשב למנהיג חסר כריזמה שלא הצליח להוביל את הארגון באופן אפקטיבי ולשמור על אחדותו מול שינויים אזרחיים ואתגרים חיצוניים.

לסיכום, למרות השינויים הדרמטיים בגורלו מאז הכריז על חליפות ביוני 2014 וההכרזות השונות על הבסתו, דאעש שרד במידה רבה את המאמצים של הקואליציה הבינלאומית, כוחות ה-SDF, הכורדים והצבא העיראקי להביסו בעיראק ובסוריה. למרות שבמתכונתו הנוכחית הוא קטן

---

¹³ "New video message from The Islamic State: 'Separation of the Heads – Wilāyat al-'Irāq, Dijlah'", Jihadology, October 21, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://jihadology.net/2018/10/21/new-video-message-from-the-islamic-state-separation-of-the-heads-wilayat-al-iraq-dijlah>

¹⁴ Mike Giglio, "The Trump White House Says ISIS Has Been Defeated In Iraq. The Data Says Otherwise," BuzzFeed News, October 31, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://www.buzzfeednews.com/article/mikegiglio/trump-isis-iraq-defeat-attacks>

¹⁵ Simona Foltyn, "The Underground Caliphate," The Intercept, September 16, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://theintercept.com/2018/09/16/isis-has-not-vanished-it-is-fighting-a-guerrilla-war-against-the-iraqi-state>

¹⁶ Haroro J. Ingram and Craig A. Whiteside, "The Caliph's Role in the (un)Surprising Resilience of the Islamic State," Foreign Policy Research Institute, October 25, 2018, accessed November 3, 2018, at <https://www.fpri.org/article/2018/10/the-caliphs-role-in-the-unsurprising-resilience-of-the-islamic-state>

משמעותית (הן טריטוריאלית והן מבחינת כוח אדם) משהיה בשיאו, הוא עדיין פעיל כארגון גרילה בעיראק וממשיך להילחם גם בשטחיו האחרונים בסוריה, במיוחד באזור דיר אל-זור. השינוי מפרוטו-מדינה לארגון גרילה מהווה במידה רבה חזרה להיסטוריה מוקדמת יותר של הארגון, בשנים בהם פעל בעיראק לפני הכרזת החליפות, והצהרות מנהיגיו מעידות על כך שהתכוון לתרחיש זה במשך זמן רב. השנים הקרובות יעידו אם במתכונתו זו יצליח לשרוד את המערכה האזורית והבינלאומית נגדו, ואולי אף לשחזר את הצלחות העבר שלו, או יחדל להיות ארגון רלבנטי בזירת הג'יהאד הגלובלי.